

NOORDELIJKE KALKSTENEN

door

B. BOELENS

Deze fraaie gesteenten hebben in de loop der tijden een algemene bekendheid gekregen, maar zijn lang niet overal in ons Diluvium te vinden in enigszins belangrijke getale.

Het toeval wilde, dat de begraafplaats Esserveld, even buiten de stad Groningen gelegen op de oostelijke voet van de Hondsrug, een rijke vindplaats bleek te zijn, en aan dit feit heb ik een grote verzameling van deze kalkstenen te danken, daar ik op die begraafplaats werkzaam ben.

Meerdere malen heb ik tellingen van op hopen geworpen stenen verricht en heb herhaaldelijk een percentage van 50 tot 60 procent aan sedimentaire erratica gevonden.

Daar de werkzaamheden op de begraafplaats het niet nodig maken, dieper te graven dan tot 2.40 à 2.60 m, hebben deze tellingen alleen betrekking op stenen, uit de bovenste lagen afkomstig.

Onze kalkstenen zijn over het algemeen van lichte kleur, bruine en donkergrijze zijn veel zeldzamer, zwarte zijn mij slechts twee malen in handen gekomen.

Het aantal fossielen in deze kalkstenen is zeer groot. Het merendeel stamt uit het Gotlandien, maar ook het Ondersiluur is tamelijk goed vertegenwoordigd, Cambrium is zeldzaam, Krijt is ook niet algemeen. Sporadisch worden tertiaire fossielen gevonden. Devonische gesteenten komen soms ook voor.

De Hondsrug heeft geen natuurlijke ontsluitingen. We zijn dus aangewezen op bouwputten, rioolwerkzaamheden, ontginningswerk en dan op de onvolprezen begraafplaats. We kunnen een ieder van de amateurgeologen aanraden, eens goed te snuffelen op de aangegeven plaatsen.

Deze week kwam ik nog bij een prachtige ontsluiting bij de Esserweg op het hoogste gedeelte van de Hondsrug, voor Groningen althans.

De kalkstenen lagen er voor het oprapen, al zijn het natuurlijk niet alle verzamelnummers.

Een middag zoeken leverde mij enkele mooie koralen, een kalksteen met drie orthoceren en een gletsjermolenkei van kalksteen op.

Vooral deze laatste was zeer fraai en nog nooit eerder door mij gevonden. Orthoceren vinden we gewoonlijk in grote kalkstenen en vrijwel nooit anders dan na oordeelkundig doorslaan, een handigheids- en routinekarweitje.

Ze zijn zledzaam, mooie exemplaren heb ik tot nog toe 8 gevonden, waaronder een van 14 cm. (zie de afbeelding in „Het spoor der eeuwen” van Dr. J. W. B. v.d. Stigchel). Bij verschillende is de siphon zeer goed te zien, zie deze o. a. in „Nederlandse zwerfstenen” van Van der Lijn.

Ook trilobieten zijn tamelijk zeldzaam. *Asaphus*-, *Chasmops*- en *Encrinurus*-soorten worden weliswaar vrij geregeld aangetroffen, maar in vergelijking met andere fossielen blijven ze toch steeds in de minderheid. Van de grote *Megalaspis limbata* heb ik in totaal slechts 2 pygidiums gevonden.

Talrijk daarentegen zijn de fraaie *Beyrichienkalkstenen* met *Rhynchonella nucula* Sow., een kleine brachiopode, en vele andere brachiopoden.

In het mooie Geologisch-Mineralogisch Instituut te Groningen vinden we een grote rijkdom aan silurische koralen.

Daar ligt o.m. de bekende kettingkoraal *Halysites catenularia*, vertegenwoordigd door een exemplaar met een gewicht van 4700 gram.

Zelf bezit ik van *Halysites catenularia* er een van 1100 g en een *H. escharoides* van 700 g. Van een andere Tabulata-groep bezit het Instituut een *Syringopora bifurcata* van 3700 gram.

Voor zover mij bekend is, zijn er in mijn verzameling een viertal soorten van *Syringopora*, nl. *bifurcata* Losd., *groningae* K. Martin, *fascicularis* Lin. en *cancellata* Eichw.

Eenvoudig is het determineren van koralen over het algemeen niet en gewoonlijk is het nodig om slijpplaatjes te vervaardigen. Wel zeer lastig is de Alcyonaria-groep *Heliolites*. Uit het Siluur van Gotland bezit ik van dit geslacht waarschijnlijk *interstincta* Ed. et H. *parvistella* Roem., *micropora* Eichw., *murchisonae* Ed. et H. Verder heb ik nog een tamelijk aantal andere soorten koralen. Bekend is, dat nergens in ons land, behalve misschien in de nieuw ontstane polders van de voormalige Zuiderzee, zoveel fossiele koralen voorkomen als bij Groningen; het Museum bezit er dan ook honderden.

In 1943 was ik in staat enige maanden in de Noordoostpolder door te brengen met oudheidkundig verzamelwerk voor Prof. Dr. A. E. v. Giffen. Er werd mij toegestaan, om naast dit werk ook uit te kijken naar de zwerfstenen en meer speciaal heb ik aandacht besteed aan de sedimentaire gesteenten.

Op het vroeger zo bekende oude landschap de Voorst-Vollenhove,

waar ik herhaaldelijk kwam, was door sterke begroeiing niet veel meer te vinden.

Op het pas drooggekomen terrein bij de Voorst, Sectie T, kavels 6, 7 en 30 lagen vele, vaak ongelooflijk mooie kalkstenen. O.a. vond ik hier enige blokken *Palaeoporellenkalk* van 25 tot 30 kg zwaar. Nooit heb ik eerder zulke grote stukken van dit gesteente gezien.

Aan de westkant van Schokland, Sectie J, kavel 143 komt nog een klein keiveldje voor. Veel fossielen heb ik er niet gevonden. Verschillende aardige brachiopoden, *Chonetes*- en *Girvanellenkalk* waren de voornaamste vondsten.

De meeste indruk heeft op mij het landschap bij Urk gemaakt.

Daar ligt ten noordoosten van het eiland een groot keienveld in Sectie D, de kavels 54, 60, 61, 16 en 17 en ook nog wat verder naar het oosten was een kalksteengezelschap aanwezig, zoals ik nog nooit gezien had. Stellig is hier een unicum voor Nederland aanwezig.

Geen wonder, dat liefhebbers van zwerfstenen als Dr. P. Kruizinga, de heer P. v. d. Lijn en Dr. J. W. B. v. d. Stigchel grote belangstelling hadden voor de hier gedane vondsten en het terrein ook herhaaldelijk bezochten.

De heer V. d. Lijn heeft dan ook in „De levende natuur” gepleit om dit keienveld tot natuurmonument te bestemmen en een behandeling met paraplant voorgesteld, om de zeer eigenaardige aanblik van dit landschap niet verloren te laten gaan. ¹⁾

Een zeer groot aantal stenen is door de heer Van der Lijn en mij verzameld en opgeslagen, om later ondergebracht te worden in het komende Zuiderzeemuseum.

Heel goed herinner ik mij nog mijn laatste vondst, toen mijn diensttijd voor de Archaeologische Dienst, welke een zeer moeilijke tijd uit mijn leven tot iets moois gemaakt had, afliep.

Ik vond een enorm blok *Megalomuskalk* met insluitsels van *Megalomus gotlandicus* Lindst. De lengte van dit wel grootste brok van dit gesteente, dat ooit in ons land gevonden werd, was 50 cm en het gewicht minstens 25 kg.

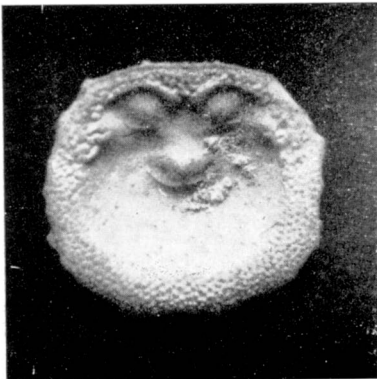
Met geen mogelijkheid konden wij de steen voor het museum meenemen. Wie zal de volgende gelukkige vinder zijn?

Groningen, December '47.

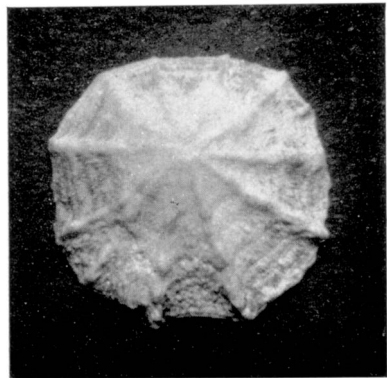
1) De Directie van de Noordoostpolderwerken heeft inmiddels bij schrijven namens Ir. Dr. Smeding aan „pleiter” bericht, dat 20 ha als natuureservaat zullen worden bestemd; een prachtig besluit. Red.

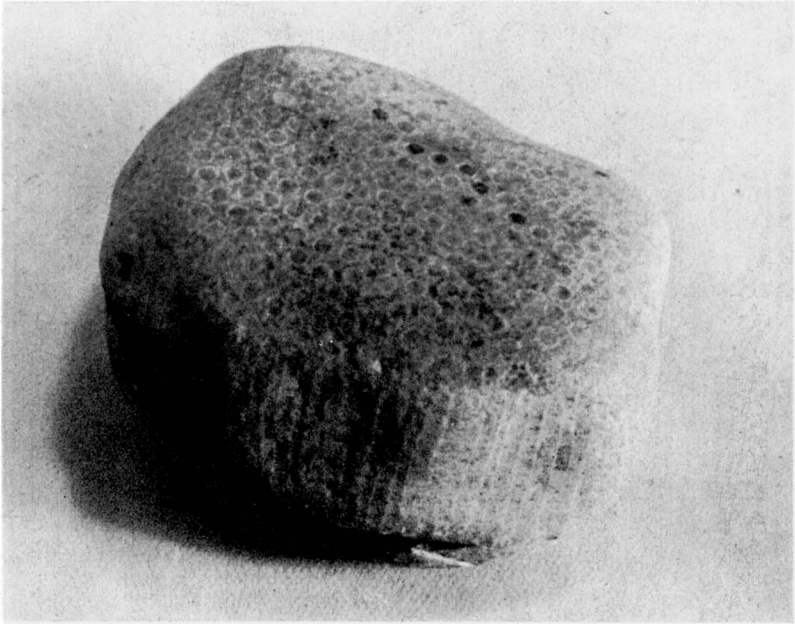
Afb. 50. Het doorslaan van een kalksteen in de hand. (Foto Wedema en Dijk, Groningen).

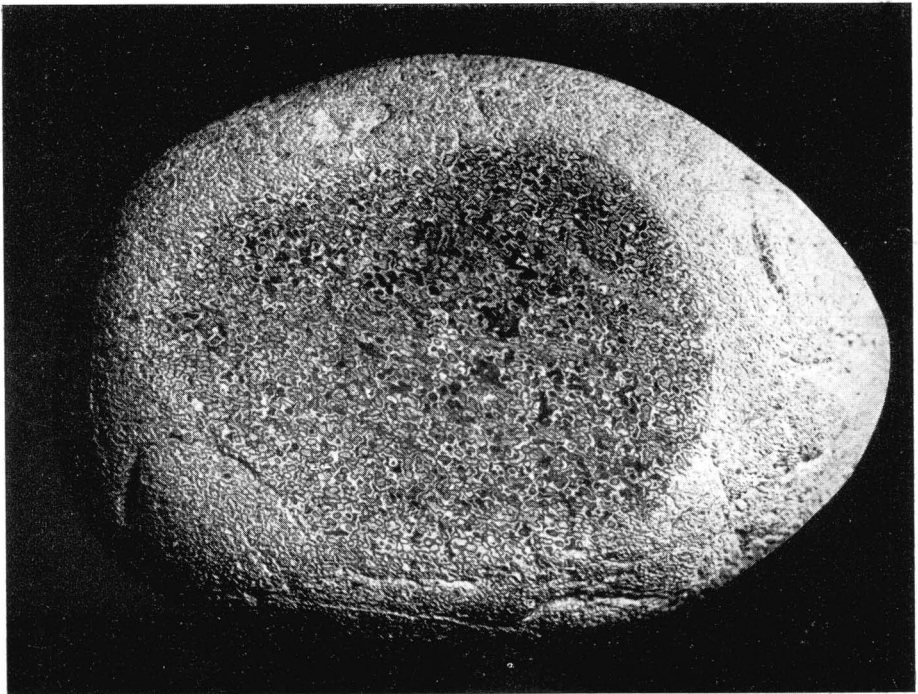
Afb. 51. Crania, binnenzijde van de schaal, vergr. 5 X. Ex. van Losser.

Afb. 52. Crania, buitenzijde van de schaal, vergr. 5 X. Foto's en verz. H. Krul.

Afb. 53. *Heliolites interstinctus*, koraal van Groningen; nat. grootte, verz. Boelens.
(Foto Wedema en Dijk, Groningen).

Afb. 54. Oöliet, deels geslepen en gepolijst, ex. van Weerdinge, O. Gewicht 550 gram,
nat. grootte, verz. Wind.